

ГЕНЕЗА ПЕДАГОГІЧНОЇ РИТОРИКИ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

У статті представлено результати історичного досвіду красномовства з погляду педагогічної риторики. Наголошено, що обов'язковим компонентом педагогічної майстерності є наявність у освітніх працівників риторичної компетентності. Установлено, що формування риторичної компетентності неможливе без осмислення спадщини педагогічної риторики з позицій розвивального підходу до формування різнобічно вихованої особистості засобами педагогічного красномовства.

На основі аналізу праць науковців досліджено становлення та розвиток педагогічної риторики. Узагальнено історичний досвід красномовства з погляду педагогічної риторики як основи розвивальної освіти, яка насамперед спрямовується на мисленнєво-мовленнєвий розвиток особи. Акцентовано, що у системі роботи з формування риторичної компетентності важливе значення має аналіз та осмислення риторичної спадщини, що ґрунтовно впливає на вироблення власного стилю професійно-риторичної діяльності майбутнього педагога. Визначено перспективи дослідження проблеми розвитку педагогічної риторики.

***Ключові слова:** риторична компетентність, педагогічна риторика, риторична спадщина, майбутній педагог, розвивальна освіта.*

Гилярская Ольга. Генезис педагогической риторики: становление и развитие

В статье представлены результаты исторического опыта красноречия с точки зрения педагогической риторики. Отмечено, что обязательным компонентом педагогического мастерства является наличие у работников образования риторической компетентности. Установлено, что формирование риторической компетентности невозможно без осмысления наследия педагогической риторики с позиций развивающего подхода к формированию разносторонне воспитанной личности средствами педагогического красноречия. На основе анализа работ ученых исследованы становление и развитие педагогической риторики. Обобщено, что исторический опыт красноречия с точки зрения педагогической риторики как основы развивающего образования, прежде всего, направляется на мыслительно-речевое развитие личности. Акцентируется, что в системе работы по формированию риторической компетентности большое значение имеет анализ и осмысление риторического наследия, что существенно влияет на выработку собственного стиля профессионально-риторической деятельности будущего педагога. Определены перспективы исследования проблемы развития педагогической риторики.

***Ключевые слова:** риторическая компетентность, педагогическая риторика, риторическое наследие, будущий педагог, развивающее образование.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. З розвитком демократичних процесів в українському суспільстві посилюється роль засобів риторики в різних сферах соціального життя. Закони України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про вищу освіту”, Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, концепція “Нова українська школа”, Базовий компонент дошкільної освіти, який є Державним стандартом дошкільної освіти України, визначають стратегічні напрями вітчизняної освіти, орієнтують навчальні заклади на покращення її якості за всіма рівнями, від дошкільної до вищої, що потребує особливої риторичної підготовки педагога до роботи з дітьми дошкільного віку й учнями.

Відповідно до освітніх тенденцій в установах вищої освіти студенти мають набувати загальні і професійні компетентності. Обов'язковим компонентом педагогічної майстерності є наявність у освітніх працівників риторичної компетентності. Формування риторичної компетентності неможливе без осмислення спадщини педагогічної риторики з позицій розвивального підходу до формування різнобічно вихованої особистості засобами педагогічного красномовства. У системі роботи з формування риторичної

компетентності важливе значення має аналіз та осмислення риторичної спадщини, що ґрунтовно впливає на вироблення власного стилю професійно-риторичної діяльності майбутнього педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із зазначеної теми та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Велика кількість праць вітчизняних учених свідчить про актуальність риторичної спадщини (С. Абрамович, Н. Голуб, О. Горошкіна, А. Капська, Г. Клочек, Л. Мацько, О. Мацько, В. Ницета, Г. Сагач та ін.), однак історичні питання педагогічної риторики з погляду розвивальної освіти досліджені недостатньо й потребують подальшого вивчення. Зокрема, серед таких питань є: формування творчої мовної особистості засобами риторики вчителя в різні періоди історії; розвивальні можливості взаємодії вчителя-ритора і учнівської аудиторії на різних етапах навчання; педагогічна риторика як засіб інтелектуально-духовного розвитку особистості в історії освіти тощо.

У даній статті маємо **на меті** розглянути й узагальнити історичний досвід красномовства з погляду педагогічної риторики як основи розвивальної освіти, яка насамперед спрямовується на мисленнєво-мовленнєвий розвиток особи. Варто зазначити, що педагогічна риторика втілювалася в усному мовленні вчителів, професорів і в їхніх письмових працях з питань красномовства, зокрема, в навчальних курсах з риторики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток педагогічної риторики в європейській освіті та культурі починається з появи давньогрецьких риторичних шкіл. Живе усне мовлення вчителя, його майстерність красномовства – це й була перша форма педагогічної риторики. Риторика виникла в Давній Греції в результаті зміни аристократичної форми правління на демократичну. Необхідно було заспокоїти афінян через поразку в Пелопоннеській війні (404 р. до н. е.). У результаті цього почалося викладання мистецтва ораторського мовлення як платної дисципліни, за допомогою якої вчили переконувати людей.

Одним з філософів Давньої Греції є **Аристотель** (384-322 рр. до н. е), який зумів узагальнити досягнення учених і філософів античної Греції і передати його наступним поколінням. Ним були закладені основи риторики, доказом цього його трактат “Риторика”. Ця праця є прикладом аристотелівської естетики, яка тісно пов’язана з силогістикою, тобто системою доказів, яку необхідно сприймати широко, включаючи висновки не тільки відносно повної ймовірності фактів, але й відносно можливого, без чого не може існувати жодне мистецтво.

За Аристотелем, риторика є корисною, оскільки істина і справедливість за своєю природою сильніші за свої протилежності, а якщо рішення приймати не належним чином, то істина і справедливість перемагають своїми протилежностями. Жодне мистецтво не займається висновками з протилежних посилянь, лише діалектика і риторика роблять це, оскільки вони в однаковій мірі мають справу з протилежностями. Ці протилежності не однакові за своєю природою, але істина і те, що краще за своєю природою, більш піддаються розумовим висновкам та володіють більшою силою переконання [2, с. 3]. Отже, в основі педагогічної риторики лежить істина, тому що майбутній педагог, який має справу з підростаючим поколінням, зможе переконувати, лише володіючи достовірними фактами.

З погляду розвивальної освіти цінним у досвіді Аристотеля є те, що він розробив власну риторичну теорію. Він виділив три види риторичного мовлення (радче, судове та епідейктичне). Мовлення складається з трьох елементів: з самого оратора; з предмета, про який говориться; особи, до якої звертаються [2, с. 8]. Мета, яку перед собою ставить радчий оратор, є користь і добро, оскільки радяться не про кінцеву ціль, а про засоби, які ведуть до цілі [2, с. 14]. Аналогічно відбувається в діяльності педагога, де є ціль, але не менш важливими є засоби, які сприяють її досягненню. До того ж ці засоби повинні бути переконливими, вагомими та справедливими. Якщо учні повірять педагогу і будуть працювати заодно з ним, тоді, безперечно, вони разом досягнуть високих результатів у навчальній діяльності.

Найбільшою повагою, на думку Аристотеля, користуються люди справедливі і мужні, тому що мужність приносить користь людям під час війни, а справедливість і в мирний час. Справедливість – така риса, коли кожен володіє тим, що йому належить [2, с. 21–22]. Педагог повинен бути справедливим, тому що підростаюче покоління не можливо обманути. Якщо він прагне навчити учнів, прагне їхньої довіри і результату в педагогічній діяльності, тоді справедливість – це моральна якість, без якої неможлива діяльність педагога.

За Аристотелем, риторика існує для винесення рішень, тому необхідно не тільки піклуватися про те, щоб мовлення було доказовим і викликало довіру, а й про те, щоб бути достойною людиною. Існує три причини, що викликають довіру до оратора, – це розум, добродійство та доброзичливість. Якщо слухачам здається, що оратор володіє усіма цими якостями, вони одразу відчують довіру [2, с. 41]. Таким чином, формування риторичної компетентності педагога пов’язане з майстерністю педагогічно

впливати словом, з дієвістю технологій розвивального культуровідповідного навчання та виховання за допомогою ефективного, переконливого мовлення.

Отже, Аристотель стверджував, що істина лежить в основі педагогічної риторики, що лише людина здатна допомогти собі словом, що переконувати можна лише на засадах добра, чесності і справедливості. У формуванні риторичної компетентності надзвичайно важливу роль відіграють розум, добродієність та доброзичливість.

Найбільш знайомим прихильником педагогічної риторики в історії давньоримського красномовства є **Марк Фабій Квінтіліан** (42 – 118 рр. н. е.). Він є видатним римським педагогом, основоположником педагогічної літератури, автором першого в історії трактату з педагогіки “Про виховання оратора”. Трактат складається з 12 книг, у яких автор подає закінчену систему дидактичних вказівок щодо виховання і навчання дітей, зокрема майбутніх ораторів. Крім того, Квінтіліан наголошує на важливості сімейного виховання, на тому, що батьки і люди, які оточують дитину, повинні бути високоморальними і розмовляти з нею літературною мовою, оскільки майбутньому оратору необхідно вміти гарно розмовляти. Автор додає, що для виховання майбутнього оратора необхідними є постійні вправи, гарні вчителі і різноманітні набуті знання [4, с. 5].

Квінтіліан стверджує, що навчання для учня повинно бути забавою, необхідно заохочувати його або проханням, або похвалою, доводити до того, щоб учень радів, коли що-небудь вивчить [4, с. 9]. Тому майбутнім педагогам необхідно пам'ятати, що підростає покоління дуже вимогливе сьогодні, але коли педагог навчить учнів радіти своїм успіхам, тоді навчальний процес матиме двосторонній зв'язок, а відповідно і набагато кращі результати.

До того ж автор додає, що майбутній оратор повинен писати швидко і чисто. Тому він дає такі настанови: вивчити букви, потім навчити їх поєднувати між собою і довгий час читати не швидко, доки не набудеться безпомилкова швидкість. Педагог наголошує, що пам'ять надзвичайно потрібна оратору, тому радить між грою давати завдання учням вивчати напам'ять вислови відомих людей, уривки з віршів [4, с. 11]. І сьогодні в програмі навчання дітей дошкільного і шкільного віку багато матеріалу діти вивчають напам'ять, таким чином покращують свої комунікативні навички і стають переконливими у власному мовленні.

Важливе місце в становленні оратора належить моральному вихованню: не можна бути оратором, не будучи чесною людиною [4, с. 17]. Моральні погляди і переконання займають вагомe місце у формуванні особистості учня і сьогодні.

За Квінтіліаном, мовлення повинно мати три досконалості, тобто бути правильним, ясним і красивим [4, с. 34]. Досягнути цього можна, лише вивчаючи велику різноманітність навчальних предметів. У навчальних планах коледжів є певний перелік предметів, заняття якими сприятиме розвитку риторичної компетенції майбутніх педагогів. Крім того, великий педагог стверджує, що різні заняття полегшують і відновлюють сили, і, навпаки, одноманітне заняття буває надзвичайно важким [4, с. 73]. Тому навчальні плани в коледжах складені з урахуванням принципів наступності, послідовності, доступності та індивідуальних особливостей студентів і мають великий потенціал для розвитку найвищого рівня комунікативної компетентності – риторичної компетенції.

У середньовічних школах Західної Європи поширилася освітня система “семи вільних мистецтв” – це тривіума (граматики, риторики, діалектики) і квадривіума (арифметики, геометрії, астрономії, музики). Головним постало словесне висловлення за допомогою слова. Школи здебільшого і відкривалися при монастирях, соборах, парафіяльних церквах. Вчителями були в них духовні особи, тому релігійний зміст учительських промов переважав над науковими знаннями. Одним з відомих педагогів того часу був **Алкуїн Йоркський** (735 - 804). Він був радником короля Карла Великого з питань культури і освіти та директором придворної школи. У роботі “Риторика” (Діалог мудрішого короля Карла й Альбіна, вчителя, про риторику і чесноти) педагог виклав власну риторичну концепцію та використання мистецтва красномовства для розв'язання освітніх завдань. Ця книга мала призначення підручника в шкільному навчанні в системі семи мистецтв. Вона написана у формі діалогу між королем Карлом і вчителем Альбіном. Крізь весь діалог прослідковується дидактичне спрямування, що має за мету свідоме навчання риторичної теорії і виховання правильним переконливим словом християнських моральних якостей, що має підтвердження у словах вчителя Альбіна: “Ти думаєш, добре і правильно, але, на твою думку, що є справедливість як не любов до Бога і дотримання його заповідей?” [1, с. 223]; “Любити вище, Бога, керувати нижчим, тілом, виховувати і допомагати з любов'ю своїм ближнім” [1, с. 224].

За Алкуїном, риторика означає достаток словесний, мета якого гарно говорити. Кожна людина може навчитися гарно і правильно висловлюватися. Проте краще і легше користується мовленням та людина, яка озброєна наукою і звикла до вправ: “Мовлення всім дане від природи, але правильне мовлення дає декому більше переваг над рештою” [1, с. 192].

Алкуїн стверджує, що риторика складається з п'яти розділів: знаходження матеріалу, розташування його, викладення його, запам'ятовування, виголошення. “Перше – знайти що сказати, друге – розташувати знайдене, третє – розташоване одягнути в слова, четверте – утримання в пам'яті, і найважливіше – виголосити те, що запам'ятав” [1, с. 193]. Педагог додає, що риторичне мистецтво має справу з красномовством трьох родів: урочистим, радчим і судовим. “У самій справі, у суді частіше ставиться питання, що справедливо; в урочистій справі розбирається, що є славним, в радчій вирішується, що є почесно і корисно” [1, с. 193]. Повна справа має сім обставин: особистість, вчинок, час, місце, спосіб дії, привід, можливість. Алкуїн додає, що промова повинна складатися з шести частин: вступ, розповідь, розчленування питання, доведення, спростування, висновок.

Велику увагу приділяв Алкуїн висловлюванню, яке повинно бути плавним і ясним. Якщо вживати слова знакові, точні, часто вживані, однозначні, тоді ясність висловлювання буде досягнута. Висловлювання буде плавним, якщо не порушувати правил граматики і спиратися на авторитет письменників-класиків. Алкуїн додає: “Слід читати книги і запам'ятовувати вислови письменників-класиків. Кожен, хто привчиться до їхнього стилю, навіть при бажанні не зможе говорити некрасиво” [1, с. 216].

Алкуїн вважає, що пам'ять – надзвичайно важлива частина риторики: “Єдине правило – вправлятися, вивчаючи напам'ять, звикати до запису і бути старанним у думках” [1, с. 218]. До того ж, великий педагог зазначає, що вправи часто перемагають обдарування і характер, а досвід перевершує настанови вчителя: “У будь-якому мистецтві звичка вправлятися виховує впевненість і твердість, без яких мистецтво нічого не варте” [1, с. 219]. Таким чином, покрокове систематичне навчання дає можливість майбутнім педагогам стати переконливим мовцем, навчати майбутнє покоління вправно оперувати словом та виховувати його на засадах істини і добра.

Прикладом красномовства в німецькій освіті часів Відродження були промови, наукові праці, вірші, листи, коментарі до Святого Письма, підручники педагога-гуманіста **Філіпа Меланхтона** (1497 – 1560). Гуманістична думка того часу перебувала в тісному зв'язку з релігійною догматикою. Крім того, ніхто з гуманістів не ставив під сумнів взаємозв'язок релігії та науки. Як зазначає П. М. Котляров, ідея Ф. Меланхтона щодо розширення кола муз і долучення до вільних мистецтв історії та поезії не була спонтанною [6, с. 104]. Педагог-гуманіст намагався розширити навчальну програму за рахунок поезії та історії. Він мав за мету поліпшити якість навчання та розширити дисциплінарні межі. Ф. Меланхтон, молодий професор Віттенберзького університету, описував навчання в університеті, який мав традиційні навчальні плани, що відповідали стандартам класичних університетів і орієнтувалися на схоластичне викладання та мали схоластичний комплекс дисциплін. Ф. Меланхтон обрав таку модель школи, яка складалася з трьох класів і мала власну навчальну програму [6, с. 143]. Перший клас – елементарний, де читають тексти з народних книжок; другий – програма ускладнювалася, де читали твори Теренція і Вергілія, на основі яких удосконалювали граматику та поповнювали словниковий запас; третій – найбільш навантажений, де вивчали діалектику і риторику, які були надзвичайно важливими для формування і розвитку переконливого мовлення. Педагог-гуманіст звертає увагу на те, що учні повинні вивчати різноманітні стилі письма, самостійно складати вірші і промови. Він рекомендує вивчати трактати Цицерона, це пов'язано з чеснотами, які мають за мету поліпшити моральні підвалини суспільства. За Ф. Меланхтоном, завдання нової школи – поєднати світську вченість, християнські принципи і базові загальнолюдські цінності [6, с. 146]. І сьогодні ці три складові лишаються актуальними для розвитку і формування інтелектуально розвинутого суспільства.

Педагог-гуманіст радить вивчати мови з третього класу: хто засвоїв латинську і виявить свої здібності, починає вивчати грецьку. У педагогічних рекомендаціях Ф. Меланхтона прослідковується принцип наступності: викладання наступного матеріалу лише після того, як учні здолають чергову сходинку. Крім того, наявний принцип індивідуального підходу у викладанні: брати до уваги особливості кожної дитини і не форсувати навчання [6, с. 147]. Отже, Ф. Меланхтон наголошує на важливості ролі вчителя в навчальному процесі, який повинен мати педагогічну ерудицію і компетентність у розподілі навантажень з урахуванням психофізичних даних дитини. До того ж учений стверджує, що основні критерії педагогічного красномовства – це ясність, системність і витонченість у викладанні теми.

Історик, ритор, механік, хімік, мінералог, художник, поет **Михайло Ломоносов** (1711-1765) проник майже в усі галузі освіти. Його жага до науки була найсильнішою пристрастю його життя. В 1743 р. М. Ломоносов написав “Краткое руководство к риторике”, що стало першим підручником з красномовства, на основі чого у подальшому були написані підручники з російської риторики.

За М. Ломоносовим, красномовство – це мистецтво про будь-яку дану матерію красно говорити і цим привертати інших до своєї думки. До матерії науковець відносить усе, про що можна говорити, тобто всі відомі речі у світі. Якщо хтось має більше знань про теперішні і минулі явища, то він володіє більшою

матерією до красномовства. Для оволодіння мистецтвом красномовства необхідно п'ять засобів: перше – природне обдарування, друге – наука, третє – наслідування авторів, четверте – виправлення у творінні, п'яте – знання інших наук. Природні обдарування науковець поділяє на душевні і тілесні [7, с. 2]. Дійсно, майбутні педагоги повинні мати охайний зовнішній вигляд та гучний і приємний голос, що допоможе вплинути на своїх вихованців та учнів. До того ж майбутні педагоги мають бути високоморальними людьми, які є переконливим прикладом для підростаючого покоління.

Наука полягає у вивченні потрібних правил, які показують справжній шлях до красномовства. Вони повинні бути короткими і з прикладами [7, с. 3]. Наслідування авторів притаманне будь-якому мистецтву, а в риторичі наслідування відомих авторів є надзвичайно важливим, адже саме в їх творіннях можна побачити гармонійні поєднання слів і мудрі вислови. Уся ця мова знадобиться кожному педагогу. Крім того, наслідування, як стверджує М. Ломоносов, вимагає частого виправлення в складанні різних слів. Постійне виправлення вдосконалювало красномовство великих авторів давнього світу [7, с. 3]. Систематичні вправи покращують будь-яку діяльність людини, а для розвитку риторичної компетенції вони є вкрай важливі.

У праці М. Ломоносов стверджує, що риторичне творіння – це зібрання різних ідей, які відповідають пропонованій матерії. Ідеї – це представлення речей чи дій в розумі людини. Ідеї є складні і прості. Прості складаються з одного речення, складні з двох чи багатьох, між собою з'єднаних [7, с. 5]. Усі створені ідеї започатковані з риторичних категорій: рід і вид; ціле і частини; матеріальні якості; життєві характеристики; ім'я; дія і страждання; місце; час; походження; причина; попереднє і наступне; ознаки; обставини; схожість; протилежне; несхожі речі; рівняння.

Науковець відводив у риторичі надзвичайно вагомє місце прикрашенню створених ідей пристойними та обраними висловами. Щоб мати гарні навички прикрашувати власні ідеї, необхідно часто читати хороші книги; спілкуватися з людьми, які володіють літературною мовою; вивчити граматичні правила; вибирати з книг красиві речення, прислів'я і приказки; правильно висловлюватися публічно, особливо серед людей, які відчувають красу мови.

Отже, ця праця М. Ломоносова присвячена риторичі, вченню про красномовство взагалі. У роботі науковець визначив п'ять необхідних засобів для оволодіння красномовством, дав визначення ідеї та поділив їх на прості і складні, виділив уяву як невід'ємну складову у творенні багатьох інших ідей від простої ідеї, запропонував алгоритм доказу. М. Ломоносов наполягав на читанні гарних книг, але він застерігав від сліпого наслідування класичних зразків. Чистота стилю, на думку М. Ломоносова, повинна досягатися ґрунтовним вивченням граматики мови і спілкуванням з людьми, які розуміють красу мови.

Фундатор наукової педагогіки чеський мислитель **Ян-Амос Коменський** (1592-1670) вважав, що майбутнє держави і народу залежить від того, як організовано освіту, навчання і виховання підростаючого покоління. Свої погляди на цю проблему педагог висвітлює у праці "Велика дидактика". Великий педагог стверджував, що почати навчати і виховувати дитину необхідно в ранньому віці: "не можна вдаліше насадити молоді дерева, які призначені до вічності, як насаджуючи і доглядаючи за ними в юному віці" [5, с. 71] За Я. А. Коменським, зерна знання, моральності, добродіяльності дає природа, але вона не дає самого знання, добродіяльності, це набування за допомогою учіння і діяльності [5, с. 100]. Дійсно, лише в процесі навчання і виховання можна виховувати гідне майбутнє покоління, яке має ґрунтовні знання і може уміло оперувати словом.

Саме тому Я. А. Коменський наголошував, що людина і дерево схожі: дерево не виросте гарним і не дасть смачні плоди, якщо не буде умілого садівника, який посадив, поливав і підчищав його; людина без попереднього прищеплення мудрості, моральності і благочестя не зможе стати розумною, мудрою, моральною і благочестивою особистістю [5, с. 105]. Отже, дитину необхідно виховувати і навчати з раннього віку. Спочатку це відбувається в родині, де батьки і люди, які оточують її, є гарним прикладом моральності, мудрості і освіченості, далі для дитини найкращим прикладом стає педагог, який має ґрунтовні знання, високоморальні якості та володіє риторичною компетентністю на найвищому рівні.

Дитина, яку віддали до школи, як стверджує Я. Коменський, повинна залишатися в ній до тих пір, поки вона не стала освіченою, моральною і релігійною. Те, що призначено до виконання відповідно до підготовленого плану, повинно бути виконано без будь-якої перерви [5, с. 160]. І сьогодні діти, які віддані в заклади освіти, виховуються і навчаються згідно з навчальними планами, де спланований розвиток і формування всіх компетентностей, необхідних для майбутнього життя. Аналогічно студенти педагогічних коледжів навчаються за навчальними планами, які містять навчальні предмети, що мають великий потенціал для розвитку педагогічно орієнтованої риторичної компетентності. У навчанні Я. А. Коменський пропонує застосовувати принцип наступності ("від легкого до складнішого" [5, с. 161]), враховувати індивідуально-вікові особливості ("учням не нав'язують того, що не відповідає вікові [5, с. 161]) та принцип життєвої необхідності ("для безпосередньої користі" [5, с. 161]). Великий педагог

стверджує, що кожна наука повинна бути укладена в найстисліші рамки, але точні правила; кожне правило потрібно викладати не багатьма, але найбільш зрозумілими словами; кожне правило повинно супроводжуватися численними прикладами [5, с. 166]. Отже, велика увага приділяється мовленню педагога, яке повинно бути чітким, ясним і зрозумілим.

Крім того, Я. А. Коменський говорить, що навчання не можна довести до ґрунтовності без частих та майстерно поставлених повторень та вправ [5, с. 184]. У сучасних закладах освіти постійно дошкільники, учні, студенти повторюють і відпрацьовують вивчене, виконуючи вправи. Без вправляння, багаторазового повторення не можна сформувати жодної навички, необхідної для майбутнього життя. Я. А. Коменський стверджує, що все потрібно викладати ґрунтовано, коротко і переконливо, так, щоб зміст відкривався точно одним ключем, за допомогою якого речі відповідно розкривалися б [5, с. 190]. Таким чином, науковець вважає, що мовлення педагога відіграє надзвичайно важливу роль у навчальному процесі. Воно повинне бути чітким і переконливим, педагог повинен оперувати однозначними словами, які одразу зрозумілі учням, студентам.

Педагог-новатор додає, що все повинно викладатися в нерозривній послідовності так, щоб сьогоднішнє закріплювало вчорашнє і проклало дорогу для завтрашнього [5, с. 190]. Аналогічно відбувається в навчанні і сьогодні: кожна тема спочатку вводиться, далі відбувається тренування вивченого і обов'язково заняття на закріплення. Кожна наступна тема містить матеріал попередньої і тому існує постійний зв'язок навчального матеріалу.

Великого значення, за Я. А. Коменським, набували вправи в навчальному процесі. Він вважав, що вправи слід починати з елементів, а не з виконання цілих робіт. Щодо риторики, то учень спочатку добирає синоніми, потім вчиться знаходити епітети до іменників, дієслів, прислівників і водночас пояснювати їхні протилежності, після цього варто описувати перифразами, різноманітними способами, потім замінювати вирази тропами з власним смислом, прості речення перетворювати на фігуральні і, нарешті, коли учень буде в змозі швидко все це виконувати окремо, потрібно буде приступати до обробки цілих промов [5, с. 217]. Отже, великий педагог не уявляв навчального закладу без порядку і дисципліни, навчальний процес без послідовності і наступності, і, звичайно, без методично грамотного педагога, який вміє висловлюватися чітко, ясно, зрозуміло і переконливо.

Італійський учений, філософ, літературний критик **Умберто Еко** (1932-2016) розробив теорію семіотики. У праці "Відсутня структура: вступ у дослідження з семіології" науковець відкидає онтологічний підхід до структури і розглядає її в методологічному плані – як діючу модель, а не об'єкт дослідження. Науковець стверджує, що мова ніколи не буде тим, що ми мислимо, але є тим, в чому реалізується думка. Тому говорити про мову не означає виробляти пояснювальні структури або докласти правила до якихось конкретних культурних ситуацій. Це означає давати вихід усій її конотативній силі, перетворюючи мову в акт творчості з метою, щоб у цьому мовленні можна було розчути поклик буття [3, с. 21]. Семіологія розглядає всі явища культури як знакові системи, припускаючи, що вони такими і є, будучи водночас і феноменами комунікації. Науковець ставив за мету виділити комунікативну структуру, яка лежить в основі більш складних випадків комунікації, лише тоді буде можливість розглядати будь-яке явище культури з точки зору комунікації.

За Умберто Еко, коли ми маємо справу з машиною, ми не виходимо за межі кібернетики, а кібернетику цікавлять лише сигнали. Але якщо в комунікації бере участь людина, то ми повинні розглядати не світ сигналу, а світ смислу. У цьому випадку сигнал – не просто ряд дискретних одиниць, що розраховані в бітах інформації, а значуща форма, яку адресат – людина повинна наповнити значенням [3, с. 33]. У цьому випадку і джерело і передавач інформації зливаються воедино в людині, яка стає відправником повідомлення. Оскільки думки людини втілюються в словах, тому і джерело повідомлення також підвладне коду. Мова, її механізм змушують говорити так, а не по-іншому. А якщо це так, тоді справжнім джерелом і сховищем інформації слід вважати сам код. Умберто Еко дає таке визначення коду: це структура, представлена у вигляді моделі, яка виступає основоположним правилом при формуванні ряду конкретних повідомлень, які саме завдяки цьому і набувають здатності бути повідомленими [3, с. 45].

Класична античність визнавала аподиктичні судження, у яких висновок робився за допомогою силогізму, який був заснований на недискутуючих посиланнях. Тому цей дискурс не допускав обговорення, тиснучи вагою своїх аргументів. Існував ще й діалектичний дискурс, який аргументував, виходячи з імовірних посилань, які допускали як мінімум два можливих висновки, і завданням судження було визначити, який з них більш придатний.

І, нарешті, виділявся риторичний дискурс, який, як і діалектичний, виходив з імовірних посилань, при цьому робили висновки неаподиктичного характеру на базі риторичного силогізму, коли важливі

були не стільки раціональна виразність, скільки загальний ефект, і в зв'язку з цим він складався саме як техніка переконання [3, с. 62].

До того ж науковець розглядає риторика з двох сторін: по-перше, риторика як техніка породження, евристична риторика, яка провокує дискусію заради того, щоб у чомусь переконатися; по-друге, риторика як сховище омертвілих і надмірних форм, втішна риторика, яка прагне укріпити адресата в його переконаннях, що видається суперечкою, а насправді та, що вичерпує анімацію до почуттів [3, с. 65]. Евристична риторика дійсно творить рух, виходячи з усталених передумов і аргументів, вона їх піддає критиці, перегляду, використовує стилістичні прийоми, які не порушують звичних очікувань, а їх збагачують. Втішна риторика створює лише видимість руху, з першого погляду вона спонукає до неординарних вчинків, але при цьому вона виходить з таких передумов, аргументів і використовує такий стиль, який належить до того, що вже прийнято, апробовано і встановлено, тобто створює ілюзію новизни, те, що вже багато разів робили.

У. Еко додає, що в світі знаків коди представляють набір очікувань. У світі знаків інформативність повідомлень залежить від якихось порушень набору очікувань [3, с. 69]. Тому семіологія, з одного боку, веде до побудови теорії універсальної комунікації, а з іншого боку, вона перетворюється на техніку опису комунікативних ситуацій у конкретному часі і просторі.

Отже, Умберто Еко в своїй праці розглянув семіотичне дослідження і його сенс, де стверджує, що це є таке дослідження, в якому всі феномени культури розглядаються як факти комунікації, і окремі повідомлення організуються і стають зрозумілими у відповідності з кодом. Таким чином, риторика повинна підсумовувати і узаконювати ці способи мислення, ці встановлені загальноприйняті навички судження, засвоєні усіма, і відповідати вимогам часу.

Провідний теоретик аргументацій ХХ століття **Хаїм Перельман** (1912 – 1948) очолював Брюссельську школу “нової риторики” (неориторики), яка була створена у 1950-х роках. Його праця “Нова риторика. Трактат з аргументації” у співавторстві з Л. Ольбрехтс-Титекою стала початком нового періоду в розвитку риторики і основою нового напрямку в неориторичі – аргументованої риторики.

За Х. Перельманом, єдиною відповідальністю виробника (будівельника) формальної аксіоматичної системи, того, хто демонструє свою переконливу силу, є вибір символів і правил у такий спосіб, щоб уникнути сумніву та неоднозначності [10, с. 13]. За умови уникнення сумніву і неоднозначності мовлення матиме переконливий характер. Пошук безсумнівної однозначності призвів формальних логіків до конструювання системи, у якій увага не приділяється значенню виразів, вони задоволені, якщо представлені символи та їхнє розуміння поза дискусією [10, с. 14]. Отже, окрім експресивних та емотивних дискурсів, існує сфера аргументів, які, не володіючи доказовою силою, все ж орієнтовані на те, щоб переконати в правоті певної тези.

Науковець стверджує, що цілий комплекс умов вимагається для формування ефективної спільності думок (community of minds). По-перше, щоб брати участь у дискусії, індивід повинен звернути велику увагу на досягнення прихильності свого співрозмовника, забезпечення його згоди та ментальної співпраці. По-друге, учений визнає, що індивід повинен використовувати переконання, думати про аргументи, які здатні діяти на співрозмовника, проявити певну турботу до останнього і зацікавитися ходом думки останнього (his state of mind). Людина (доросла чи дитина), яка хоче зважати на інших людей, бажає, щоб їй не давали накази, а натомість поважали її та цікавилися її реакціями [10, с. 16]. Набагато легше переконати людину, яка бачить, що про неї піклуються і нею цікавляться.

Хаїм Перельман переконаний, що контакт між промовцем (speaker) і аудиторією (audience) не може бути встановлений без техніки розподілу. Це найкраще зрозуміло, де аргументація розвивається промовцем, який звертається до обраної аудиторії в усній формі, а не в письмовій, наприклад, у книзі чи журналі [10, с. 18]. Прямий контакт з аудиторією має набагато більші результати впливу на слухачів. Для промовця надзвичайно вагомим є визначати свою аудиторію, щоб правильно поставити цілі риторики, тобто вплинути своїми аргументами на те єдине ціле, яке представляє тих, кого промовець прагне переконати [10, с. 19]. Кожен промовець, більш чи менш свідомо, думає про тих, кого він хоче переконати, про тих людей, до яких звернена його промова.

Аудиторія, як вважає Х. Перельман, завжди має більш або менш систематизовану структуру. Зусилля спрямовані на встановлення психологічного і соціологічного походження аудиторії [10, с. 19]. Для промовця важливим є конкретні особистості групи, до якої він звертається, оскільки кожна особистість має свої психологічні особливості та власний характер, який формується під впливом соціального середовища, людей, з якими вона спілкується і живе.

Знання аудиторії, як зазначає Х. Перельман, не може розглядатися окремо від знання того, як вплинути на неї. Проблема природи аудиторії тісно пов'язана з її регулюванням (conditioning). Знання аудиторії – це також знання її регулювання, оскільки регулювання здійснюється в будь-який момент

дискурсу. Різні регулюючі фактори можуть збільшити вплив на аудиторію. До них належать музика, світло, ефект повтору, декорації та різні обладнання організації сцени [10, с. 23]. Сьогодні технічне удосконалення підняло розвиток цих регулювань до того рівня, що вони вважаються суттєвим елементом впливу на думку.

Аудиторія майже неозначена своєю інакшістю, тому риторю необхідно докласти багато зусиль, щоб пристосуватися до особливостей слухачів. Саме тому Х. Перельман зацікавився технікою аргументації, яка б застосовувалася в усіх видах аудиторії або хоча б у тих, що склалися з освічених та раціональних людей. Науковець виділяє три види аудиторії: універсальна аудиторія, яка складається з усього людства, або хоча б нормальних, дорослих осіб; друга складається з одного чоловіка, до якого ритор звертається в діалозі; третя складається лише з ратора, який обмірковує або зазначає причини для своїх дій. Оскільки нас цікавить розвиток риторичних умінь студентів педагогічних коледжів, тому детальніше зупинимося на універсальній аудиторії. Аргументація, адресована до універсальної аудиторії, повинна переконати слухача, що зазначені причини переконливі, що вони є очевидними, мають абсолютний і позачасовий термін дії, незалежний від місцевих та історичних обставин (ситуацій). Кожне об'єктивне переконання може бути повідомлене (комунікативне), тому що воно є чинне з причини кожної людини. Воно є таким твердженням, яке може бути заявлене як обов'язково актуальне для кожного з аудиторії [10, с. 32]. Максимально ефективна риторика, у випадку універсальної аудиторії, на думку Х. Перельмана, – це риторика, яка не застосовує нічого, окрім логічного доказу. Науковець наголошує на узгодженні думок до самоведення. Аудиторія передає судження одного від іншого. Отже, аргументуючий повинен мати набір посилок, спільних для нього і слухачів. По-перше, передумови повинні бути з переліку реальних факторів, по-друге, категоріями ціннісних переваг, по-третє, вибір даних, що передують аргументації, має відповідати характеру поставленої задачі.

Любов Іванівна Мацько (1939), висококваліфікований фахівець у галузі української теоретичної лінгвістики, стилістики і риторики, та **Оксана Михайлівна Мацько** (1974), кваліфікований фахівець з стилістики, риторики, фразеології та лексикології, наголошують, що риторика – це наука лінгвістична, тобто мовознавча, більше того – живомовна. Науковці додають, що риторика універсальна, вона потрібна в усіх галузях професійного навчання, в усіх сферах суспільного життя, бо суспільство омовлене – немає суспільства без мови [8, с. 6]. Сьогодні засоби риторики стають надзвичайно вагомими в різноманітних сферах соціального життя. Особливо велика увага повинна бути приділена формуванню риторичної компетентності майбутніх фахівців, професія яких передбачає вміння говорити публічно.

Науковці дають найпростіше визначення класичної риторики, згідно з яким класична риторика – мистецтво переконувати, яке реалізується через такі основні загальні поняття риторики, що мали назви в античній науці: логос, етос, пафос, топос [8, с. 9]. Крім того, науковці виділяють основоположні розділи класичної риторики. До них відносять інвенцію, диспозицію, елокуцію, елоквенцію, меморію, акцію. Науковці наголошують на тому, що оратор має зовнішньо добре виглядати, справляти приємне враження не лише промовою, але й дикцією, також силою звучання голосу, жестами, лексикою.

Лінгвісти виділяють три основні частини промови [8, с. 155]. До першої входить називання теми. Звернення – це аргумент від особистості промовця. Поява оратора, його поведінка, жести, міміка, перші слова повинні створити доброзичливу атмосферу і спонукати аудиторію до слухання. Називання теми – важливий риторичний аргумент, змістовий центр аргументації. Назва теми повинна бути короткою, зрозумілою і відповідати темі. Друга частина промови – це виклад промови, що є основною частиною і містить декілька функціональних типів мовлення: розповідь, опис, доказ, спростування, заклик. Третя частина промови – висновки, що є стислим узагальненням змісту висловленого, підсумком основних досягнень промови чи дискусії.

Образ оратора, як стверджують Л. І. Мацько та О. М. Мацько, є надзвичайно вагомим у здійсненні промови. Оратор завжди на людях, а під час промови він підлягає суворішому суду, ніж інші [8, с. 157]. Оратор не повинен бути байдужим до предмета промови, йому необхідні ревність і захоплена любов до справи. Оратор повинен бути всебічно розвиненим і поліфункціональним, знання якого поєднуються з мораллю. Оратор постійно працює над удосконаленням власного мовлення, шукає щось нове в сфері риторики, кожна наступна промова повинна мати щось своє нове.

Велика увага звернена науковцями на аудиторії слухачів. За Л. І. Мацько та О. М. Мацько, аудиторія – це те, заради чого виникла і розвивалася риторика як наука і як педагогічна майстерність, заради чого красномовство сягало вершин словесного мистецтва, а оратор працював у поті чола [8, с. 159]. Науковці умовно виділяють такі види аудиторії: прихильна, байдужа, ворожа і комбінована, яка поєднує всі три попередньо названі. Завдання оратора: передбачити, як не втратити прихильних, здобути байдужих, заспокоїти агресивних. Досягти цього може лише той, хто розуміє людську душу і знає причини, що викликають спалах чи заспокоєння. Щоб захопити аудиторію, оратору необхідні глибокі

знання, які є джерелом красномовства, освіта, бажання говорити, швидкість і стислість у нападі, який треба сповнити вишуканістю і благородством.

Отже, сьогодні збільшується інтерес до вивчення риторики і використання її в суспільному житті, тому лінгвісти Л. І. Мацько і О. М. Мацько у підручнику "Риторика" проаналізували класичну риторичну, її загальні поняття; охарактеризували оратора, його зовнішній вигляд, знання і уміння; виділили три основні частини промови, а також звернули увагу на аудиторію, її класифікацію та визначили чіткі завдання, які стоять перед оратором.

Галина Михайлівна Сагач (1947), перша в демократичній Україні професор-ритор, засновник школи українського красномовства, стверджує, що риторика належить до тих наук, які спрямовані на формування і розвиток особистісного начала в людині [9, с. 59]. Це пов'язано з зростанням демократичних тенденцій у суспільно-політичному житті, що викликає потребу в людях особистісного складу, які б могли самостійно мислити, переконувати і спонукати до дій гарним переконливим словом.

Риторика, за Г.М. Сагач, – це наука про закони управління мисленнєво-мовленнєвою риторичною (переконуючою) діяльністю, тобто про закони, які визначають ефективність цієї діяльності [9, с. 62]. Професор-ритор акцентує увагу на внутрішньому плані, тобто передумовах, які ведуть до переконання. Науковець зауважує, що управління вони розуміють, як цілеспрямований вплив на об'єкт управління в інтересах його ефективного функціонування й розвитку [9, с. 63]. Управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю включає два аспекти: організаційний та власне управлінський. Риторичні закони є складовими цих двох аспектів. До риторичних законів лінгвіст Г. Сагач включає сім законів. Організаційний аспект мисленнєво-мовленнєвої діяльності утворюється з системи п'яти умінь, тобто п'яти риторичних законів: концептуальний, закон моделювання аудиторії, стратегічний закон, тактичний і мовленнєвий. Два наступних закони є складовими власне управлінського аспекту мисленнєво-мовленнєвої діяльності: закон ефективної комунікації та системно-аналітичний. Отже, запропонована Г. Сагач риторична формула становить цілісну систему, у якій кожен компонент зумовлює і доповнює інший.

Класична риторика, як зазначає Г. Сагач, у другій половині ХХ ст. оновлюється як наука філософсько-дидактичного спрямування – педагогічна риторика, мета якої – формування культури риторичної особистості вчителя, який володіє мистецтвом переконливого мовлення і може навчити цьому мистецтву своїх учнів, студентів [9, с. 165]. Крім того, науковець додає, що педагогічна риторика сучасності є інтегрантом, синтезатором у процесі фахової підготовки вчителя-інтелектуала, вчителя-інтелігента, педагога-оратора й мудреця, який майстерно володіє секретами переконливої комунікації засобами живого слова [9, с. 166]. Демократичні процеси в українському суспільстві спонукають до посилення ролі засобів риторики в сучасному житті. З огляду на це професійна освіта має більше уваги приділяти формуванню риторичної компетентності майбутніх педагогів.

Відповідно до запитів сучасного суспільства й освіти зростаюча особистість має конструктивно й системно мислити, креативно виражати своє ставлення до світу, бути толерантною до думки іншого, готовою до гармонійної мовленнєвої взаємодії. Одна з умов розв'язання цього завдання – наявність у освітніх працівників риторичної компетентності, що є обов'язковим компонентом педагогічної майстерності. Завдяки володінню такою компетентністю педагог може виявити себе як переконливий мовець і досягти успіху в професійній сфері.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. В наведених фактах простежуються закономірності риторичного і розвивального підходів у мовленні педагогів. Аналіз окремих фактів красномовства свідчить, що в основі принципів вітчизняної педагогічної риторики лежать положення античної класичної риторики, розвинуті на основі власної культури та освіти, і християнські впливи.

Для того, щоб професійно-педагогічна діяльність майбутніх педагогів відбувалася на якісно новому рівні, необхідно їх до цього готувати в межах професійної освіти, зокрема, формувати професійно орієнтовану риторичну компетентність. Формування риторичної компетентності неможливе без знання та осмислення риторичного досвіду попередніх поколінь учителів, викладачів і просвітителів. Упродовж історії в школах, університетах працювало багато вчителів, мовленню яких були притаманні персональні риторичні ознаки. Майбутні педагоги повинні досліджувати риторичну спадщину цих учителів, викладачів і просвітителів та особливості їхньої риторично-педагогічної діяльності заради майбутнього української освіти.

Перспективність дослідження зазначеної проблеми полягає в подальшому вивченні риторичної спадщини педагогів-класиків, викладачів та просвітителів, що є надзвичайно важливим для вираження мовлення майбутніх педагогів. Сучасна освіта та суспільство потребують педагога, який володітиме теорією та практикою побудови професійно-педагогічного мовлення на засадах істини, добра та краси,

оскільки красномовство педагога є умовою успіху його професійної діяльності під час взаємодії з учнями, колегами та різними соціальними інститутами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алкуин. Риторика. Диалог мудрейшого короля Карла и Альбина, учителя, о риторике и добродетелях / пер. с лат. П. А. Рубцовой. *Проблемы литературной теории в Византии и латинском средневековье*. Москва, 1986. С. 191–236.
2. Аристотель. Поэтика. Риторика / пер. с греч. С. Ю. Трохачева / под ред. А. Балакиной. Санкт-Петербург : Азбука, 2000. 348 с.
3. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / пер. с итал. А. Погоняйло и В. Резник. Санкт-Петербург : Петрополис, 1998. 432 с.
4. Квинтилиан М. Ф. Риторические наставления : в 12 кн. / пер. с лат. А. Никольского. Санкт-Петербург : типография Императорской Российской Академии, 1834. Кн. 1. 76 с. <http://ancientrome.ru/antlittr> (дата звернення 15.07.2019)
5. Коменский Я. А. Великая Дидактика. Москва : Государственное Учебно-педагогическое издательство Наркомпроса РСФСР, 1939. 321 с.
6. Котляров П. М. Гуманіст і реформатор: освітні, релігійні то соціально-політичні практики Філіпа Меланхтона : дис. ... доктора історичних наук : 07.00.02 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 427 с.
7. Ломоносов М. В. Краткое руководство к красноречию : в 3 ч. Санкт-Петербург : Тип. Императорской Российской Академии, 1840. Ч. III. 342с.
8. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2006. 311 с.
9. Сагач Г. М. Риторика : навч. посіб. Вид. 2-ге переробл. і допов. Київ, 2000. 568 с.
10. Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L. *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*. / translated by John Wilkinson and Purcell Weaver Center for the Study of Democratic Institutions. London : University of Notre Dame Press Notre Dame, 1971. 574 p.

Hyliarska Olga. The genesis of the pedagogical rhetoric: establishment and development

The article presents the results of historical experience of eloquence in terms of pedagogical rhetoric. It is emphasized that a compulsory component of pedagogical skills is the presence of rhetorical competence in the educational staff. It is established that the formation of rhetorical competence is impossible without comprehending the heritage of pedagogical rhetoric from the standpoint of the developmental approach to the formation of versatile educated personality by means of pedagogical eloquence. Formation and development of pedagogical rhetoric is investigated on the basis of the analysis of the works of scientists. It is generalized that the historical experience of eloquence from the point of view of pedagogical rhetoric as the basis of developmental education, which is necessary for the mental-speech development of the individual.

It is emphasized that the analysis and comprehension of the rhetorical heritage is important in the system of work on the formation of rhetorical competence which substantially influences the development of one's own style of professional-rhetorical activity of the future teacher. It has been found out that throughout history many teachers worked in schools, universities whose speech was characterized by personal rhetorical features. As a consequence, future educators should explore the rhetorical legacy of these teachers, educators and the features of their rhetorical and pedagogical activities for the sake of future Ukrainian education.

It is concluded that modern education and society need an educator who will have the theory and practice of constructing professional-pedagogical speech on the basis of truth, goodness and beauty, since the eloquence of the teacher is a condition for the success of his professional activity in interaction with students, colleagues and various social institutions. The prospects of research of the problem of pedagogical rhetoric development are determined.

Key words: *the rhetorical competence, the pedagogical rhetoric, the rhetorical heritage, a future teacher, developmental education.*

REFERENCES

1. Alkuin. (1986). Ritorika. Dialog mudreyshego korolya Karla i Albina, uchitelya, o ritorike i dobrodetelyakh [Rhetoric. Dialogue of the Wise King Carl and Albine, teachers, about rhetoric and virtues]. *Problemyi literaturnoy teorii v Vizantii i latinskom srednevekovye – Problems of literary theory in Byzantium and the Latin Middle Ages*, 191–236. (P.A. Rubtsovov, Trans). Moskva [in Russian].
2. Aristotel, (2000). *Poetika. Ritorika* [Poetics. Rhetoric]. A. Balakinoy (Ed.). (S.Yu. Trohacheva, Trans.). Sankt-Peterburg: Azbuka [in Russian].
3. Eko, U. (1998). *Otsutstvuyuschaya struktura. Vvedenie v semiologiyu* [Missing structure. Introduction to semiology]. (A. Pogonyaylo, V. Reznik, Trans). Sankt-Peterburg: Petropolis [in Russian].

4. Kvintilian, M.F. (1834). *Ritoricheskie nastavleniya [Rhetorical instructions]*. (A. Nikolsky, Trans). Sankt-Peterburg: tipografiya Imperatorskoy Rossiyskoy Akademii. Retrieved from <http://ancientrome.ru/antlittr> (Last accessed: 15.07.2019) [in Russian].
5. Komenskiy, Ya.A. (1939). *Velikaya Didaktika [Great Didactics]*. Moskva: Gosudarstvennoe Uchebno-pedagogicheskoe izdatelstvo Narkomprosa RSFSR [in Russian].
6. Kotliarov, P.M. (2017). Humanist i reformator: osvritni, relihiini to sotsialno-politychni praktyky Filipa Melankhtona [Humanist and Reformer: Educational, Religious, and Socio-Political Practices of Philip Melanchthon]. *Doctor's thesis*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
7. Lomonosov, M.V. (1840). *Kratkoe rukovodstvo k krasnorechiyu [A quick guide to eloquence]*. Sankt-Peterburg: Tip. Imperatorskoy Rossiyskoy Akademii [in Russian].
8. Matsko, L.I., Matsko, O.M. (2006). *Rytoryka [Rhetoric]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
9. Sahach H. M. (2000). *Rytoryka [Rhetoric]*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Perelman, Ch., Olbrechts-Tyteca L. (1971). *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation* / (John Wilkinson and Purcell Weaver Center for the Study of Democratic Institutions, Trans.). London: University of Notre Dame Press Notre Dame [in English].

УДК: 316.614-056.37

Світлана Горбенко

кандидат психологічних наук, доцент

ORCID ID: 0000-0003-1276-7105

ДНУ “Інститут модернізації змісту освіти”, Україна

stemosvita@gmail.com

РОЛЬОВА ПОВЕДІНКА У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ СОЦІАЛІЗАЦІЄЮ ОСОБИСТОСТІ

Стаття містить результати теоретико-методичних засад дослідження проблеми рольової поведінки у зв'язку із соціалізацією особистості. Вивчення й становлення адекватної рольової поведінки молоді, засвоєння й виконання соціальних ролей, впровадження ефективних психолого-педагогічних засобів формування рольової поведінки у студентської молоді сприятиме досягненню головної мети діяльності вищого закладу освіти, а саме – максимальному розвитку у студентів адаптаційних можливостей.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що рольова поведінка – це практичне виконання соціальних ролей, реальні вчинки людей, опосередковані вимогами і очікуванням оточуючих, особистісними властивостями людини, її уявленнями про оточуючих людей і про саму себе. Важливим є врахування її зв'язку з такими поняттями: соціальна роль, статус особистості, структура рольової поведінки.

Під поняттям “соціальна роль” розуміють відповідний прийнятим нормам спосіб поведінки людини залежно від її статусу чи позиції в суспільстві, в системі міжособистісних відносин. Роль, як поведінкова характеристика людини, відображає динамічний аспект соціального статусу індивіда, а засвоєння ролей є умовою його соціалізації (зокрема соціальної адаптації) та особистісного зростання. Поняттям “статус” визначається місце індивіда в системі міжособистісних відносин у групі чи суспільстві, його права, обов'язки і привілеї. Водночас, він також є показником визнання групою чи суспільством значущості людини.

Ключові слова: соціалізація, студентська молодь, рольова поведінка, соціальна роль, статус особистості, показники рольової поведінки.

Горбенко Светлана. Ролевое поведение в связи с социализацией личности

Статья содержит результаты теоретико-методических основ исследования проблемы ролевого поведения в связи с социализацией личности. Изучение и становление адекватного ролевого поведения молодежи, усвоения и выполнения социальных ролей, внедрение эффективных психолого-педагогических средств формирования ролевого поведения у студенческой молодежи будет содействовать достижению главной цели деятельности высшего учебного заведения, а именно – максимальному развитию у студентов адаптационных возможностей.

Анализ психолого-педагогической литературы свидетельствует о том, что ролевое поведение – это практическое выполнение социальных ролей, реальные поступки людей, опосредованные требованиями и ожиданием окружающих, личностными свойствами человека, его